

»τις στρατηγός βλέπων ἐν ὥρᾳ μάχης τὸ στρατεύμα του ἀθυμοῦν, καὶ ψευδάμενος εἶπη ὅτι ἔρχονται σύμμαχοι, καὶ διὰ τοῦ ψεύδους τούτου παύσῃ τὴν ἀθυμίαν τοῦ στρατεύματος, ποῦ θέλομεν θέσει τὴν ἀπάτην ταύτην; μοῦ φαίνεται, ἀπεκρίθη ὁ Εὐθύδημος, εἰς τὴν δικαιοσύνην. Σωκ. Ἐὰν δὲ τις πατήρ ἀπατήσας τὸν ἄρρωστον υἱὸν του μὴ δεχόμενον ἰατρικόν, δώσῃ αὐτὸ ὡς σιτίον, καὶ διὰ τοῦ ψεύδους τούτου, τὸν κάμη ὑγιᾶ, ταύτην τὴν ἀπάτην ποῦ πρέπει νὰ τὴν θέσωμεν; μοῦ φαίνεται, ἀπεκρίθη ὁ Εὐθύδημος, καὶ ταύτην εἰς τὸ δίκαιον.—Τί δὲ ἂν τις φοβηθεῖς μήπως ὁ φίλος του ἐνῶ εἶναι εἰς ἀπελπισίαν, αὐτοχειριασθῇ, κλέψῃ ἢ ἀρπάσῃ, ἢ τὸ ξίφος ἢ ἄλλο τι τοιοῦτον ὄπλον, τοῦτο ποῦ πρέπει νὰ τὸ θέσωμεν; καὶ τοῦτο βεβαίως, ἀπεκρίθη, εἰς τὴν δικαιοσύνην.» Ἐνταῦθα λοιπὸν πάλιν ἀποδείκνυται, ὅτι οἱ αὐτοὶ προσδιορισμοὶ καὶ ὡς πρὸς τοὺς φίλους μεταβάλλονται καὶ χαρακτηρίζονται σὺν ἅμα καὶ ὡς δίκαιοι καὶ ὡς ἄδικοι.

Ἐνταῦθα παρατηροῦμεν τὴν ἀρνητικὴν πλευρὰν, ἐφ' ὅσον ὁ Σωκράτης κλονίζει ἐκεῖνο ὅπερ οἱ πολλοὶ δοξάζουσι στερεὸν καὶ ἀσάλευτον. Τὸ μὴ ψεύδεσθαι, τὸ μὴ ἀπατᾶν, τὸ μὴ κλέπτειν, ἰσχύει εἰς τὴν ἀπροκατάληπτον κοινὴν γνώμην, ὡς δίκαιον, τοῦτο εἶναι δι' αὐτὴν τὸ ἀσάλευτον· ἀλλὰ παραβαλλόμενον τοῦτο πρὸς ἕτερον, ὅπερ ὑπ' αὐτῆς θεωρεῖται οὐχ ἡττον ὡς ἀληθές, δείκνυται ὅτι ἀντιφάσκει· καὶ τὸ πρῶτον ἀσάλευτον σαλεύεται. Ἡ αὐτὴ δὲ διαλεκτικὴ ἐφαρμοζομένη ἐπίσης καὶ εἰς πᾶν ἕτερον περιορισμένον καὶ σχετικὸν γεγονὸς εὐκόλως ἐξελέγχει αὐτὸ ἀντιφάσκον καὶ ἀναιρούμενον.

Τῆς δὲ θετικῆς πλευρᾶς τοῦ ἀγαθοῦ παρέχει ἡμῖν παράδειγμα ὁ αὐτὸς Ξενοφῶν εἰς τινὰ διάλογον μετὰ τοῦ σοφιστοῦ Ἰππίου (1). Ὁ Σωκράτης διίσχυρίζεται «ὅτι δίκαιος εἶναι ὁ τοῖς νόμοις πειθόμενος, ὁ νόμιμος, καὶ ὅτι τοὺς νόμους τούτους ἔθεσαν οἱ θεοί.» Ὁ Ἰππίας ἀντιτείνει, λέγων, «πῶς δύναται τις νὰ νομίσῃ, ὦ Σώκρατες, ὅτι οἱ νόμοι, ἢ τὸ νὰ πείθηται τις εἰς αὐτούς εἶναι ἀξιόλογον πράγμα, ἐνῶ οἱ νομοθέται πολλάκις ἀποδοκιμάσαντες αὐτούς τοὺς μεταβάλλουσι;» τοῦτο προῦποτίθησιν ὅτι δὲν εἶναι ἀπόλυτοι. Ὁ Σωκράτης ἀπαντᾷ· «Ἄλλὰ καὶ οἱ κηρύξαντες πόλεμον πάλιν κάμνουν εἰρήνην,» οὕτω δὲ ἀποδοκιμάζουσι τὸν πόλεμον, ἐπομένως μεταβάλλουσι τὴν θέλησίν των. Ἐνταῦθα παρατηροῦμεν θετικὸν ἐμπεριεχόμενον· ἐὰν δὲ ἐρωτήσωμεν· τίνες εἰσὶν οὗτοι οἱ νόμοι; εἶναι ἐκεῖνοι, οἵτινες οὐδεμίαν ἔχουσιν ἀπόλυτον ὑπόστασιν, οἵτινες καθὸ σχετικοὶ καὶ περιορισμένοι ὑπὸ τινὰ μὲν ἔποψιν τίθενται καὶ ἀληθεύουσιν, ὑπὸ τινὰ δὲ ἄλλην ἀποδοκιμάζονται καὶ αἴρονται, ὡς π.χ. τὸ μὴ ἀπατᾶν, τὸ μὴ κλέπτειν, τὸ μὴ ψεύδεσθαι κ.τ.λ. διότι ἐπειδὴ οἱ νόμοι, αἱ ἐντολαὶ ἔξαρτῶνται ἐκ τινῶν περιστάσεων ὑπόκεινται εἰς τινὰς ὅρους, ἅμα ἀρθῶ-

(1) Ἀπομ. βιβ. 4. 12. 17.

σιν αἱ περιστάσεις αὐταί, ἅμα ἐκλείψωσιν οἱ ὄροι οὗτοι σαλεύεται καὶ ὁ νόμος, ἰσχύει καὶ δὲν ἰσχύει.

Ἐκ τῶν εἰρημένων λοιπὸν συνάγεται ὅτι ὁ Σωκράτης διὰ τῆς διαλεκτικῆς διαταράξεως τῶν ἀνεκαθεν ἰσχυόντων δεσμῶν, διὰ τῆς ἀνατροπῆς τοῦ κύρους, διὰ τῆς ἀρνήσεως παντὸς μερικοῦ προσδιορισμοῦ ὑφούται μέχρι τοῦ γενικοῦ ἀγαθοῦ, μέχρι τῆς εἰδικῆς γνώσεως τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ δικαίου, κτλ. γνώσεως ἀπτελοῦσης τὸν ἀκρότατον βαθμὸν τῆς φιλοσοφικῆς του ἀναπτύξεως ἐπέκεινα τοῦ ὁποίου δὲν ἐναπέκειτο εἰς αὐτὸν νὰ προβῆ· διότι ἀδυνατῶν νὰ ἐξάξη ἐκ τῆς γενικῆς ταύτης ἀρχῆς τοῦ ἀγαθοῦ τὸ ἐμπεριεχόμενόν της, τοὺς ποικίλους ἠθικοὺς προσδιορισμοὺς τοὺς ἐκ ταύτης ἀπορρέοντας ἢ ἐπανακάμπει πάλιν εἰς τὰ θεόθεν καθιερωθέντα νόμιμα καὶ δίκαια, ὧν εἶχεν ἤδη καταδείξει τὸν μεταβλητὸν αὐτῶν καὶ ἄστατον χαρακτῆρα, ὡς ἐγένετο δῆλον ἐκ τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων διαλόγων, ἢ ἀποπειρᾶται νὰ ἐπιστηρίξῃ τὸ ἀγαθὸν ἐπὶ ἀτομικῶν σκοπῶν καὶ συμφερόντων, ἐπομένως δὲ ἐπὶ σκέψεων ἐξωτικῶν καὶ ἀλλοτρίων τῆς οὐσίας τοῦ πράγματος, ἢ ἐν ἄλλοις ῥήμασι πρέπει νὰ πράττη τις τὸ ἀγαθόν, διὰ λόγον προσωπικῆς ὠφελείας καὶ χρησιμότητος. Ὅθεν ἐν τοῖς Ξενοφωντείοις Ἀπομνημονεύμασι βλέπομεν τὸν Σωκράτη πολλάκις στηρίζοντα τὰ ἠθικὰ παραγγέλματα ἐπὶ τῆς ἐννοίας τοῦ ὠφελίμου. Οὕτω π. χ. προτρέπει εἰς τὴν ἐγκράτειαν διότι ὁ ἐγκρατὴς ζῆ ἡδονικώτερα, ἢ ὁ ἀκρατὴς (B. 1. 56), ἀποτρέπει ἀπὸ τῆς ἀλαζονείας, διότι αὕτη φέρει εἰς βλάβην καὶ ἀδοξίαν (αὐτόθι A'. Z'), ἐπαινεῖ τὴν φιλίαν, ἀπαριθμῶν τὰ ὠφελήματα, ἅτινα παρέχει πιστὸς φίλος (αὐτόθι B'. 4, 5 καὶ ἐφ.), ἐποτρύνει τὸν Χαρμίδην νὰ ἐπιδοθῆ εἰς τὴν διαχείρισιν τῶν τῆς πόλεως, διότι ἐὰν ταῦτα ἔχωσι καλῶς, ὄχι μόνον οἱ ἄλλοι πολῖται ἀλλὰ καὶ οἱ φίλοι του καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος θέλει ὠφελῆθῃ τὰ μάλιστα (αὐτ. Γ'. Z'. θ'), συνιστᾷ τὴν δικαιοσύνην καθὸ συμφέρουσαν (αὐτόθι VI, 4. 19 ἐφ. III, 9, II. ἐφ.).

Περαίνοντες ὅθεν τὴν πρακτικὴν φιλοσοφίαν τοῦ Σωκράτους παρατηροῦμεν ὅτι τὸ ἀφηρημένον καὶ συνεπτυγμένον τῆς ἠθικῆς αὐτοῦ ἀρχῆς ἐξηγεῖ τὸν λόγον δι' ὃν αὕτη καὶ τοι καθαρὰ οὔσα, καὶ τοι πνευματικὴ, ὄχι μόνον δὲν ἡδυνήθη νὰ μὴ ἐξοκείλῃ εἰς τὸν ἐμπειρισμὸν καὶ νὰ μὴ χρανθῆ διὰ τῶν αἰσθητικῶν τάσεων τῆς ἀτομικῆς ὠφελείας καὶ τοῦ ὑλικοῦ συμφέροντος, ἀλλὰ καὶ παρήγαγεν ἀντιθέτους σχολὰς ὧν ἐκάστη καὶ τοι πρεσβεύουσα τὴν ἀρχὴν τοῦ Σωκράτους προσδιώρισεν αὐτὴν κατὰ τὸ δοκοῦν, ὡς ἡ Κυνική, οὐχ ἦττον ἢ ἡ ἀντίθετος πρὸς ταύτην Κυρηναϊκὴ ἀντεποιοῦντο ὅτι εἶναι γνήσiai Σωκρατικαί.

Ἄλλ' ἐὰν ἤδη ἐπιστήσωμεν τὴν προσοχὴν μας εἰς τε τὸν κύριον σκοπὸν τῆς μεθόδου τοῦ Σωκράτους, καὶ εἰς τὰς διὰ ταύτης τῆς ἐφαρμογῆς ἀποκτηθείσας γενικὰς ἀρχὰς τῆς θεωρητικῆς καὶ πρακτι-

κῆς φιλοσοφίας του, ἐνταῦθα ἀνευρίσκομεν καὶ τὰ εἴτε ἄμεσα εἴτε ἔμμεσα αἷτια τῆς κατ' αὐτοῦ διεγερθείσης ἀπεχθείας καὶ ἀγανακτήσεως τῶν συμπολιτῶν του, διερμηνευθείσης πρῶίμως μὲν διὰ τοῦ πατριώτου Ἀριστοφάνους, κατόπιν δὲ διὰ τῶν ἐπισήμων κατηγόρων του Μελλήτου τοῦ ποιητοῦ, Λύκωνος τοῦ ῥήτορος καὶ Ἀνύτου τοῦ δημαγωγοῦ, ὧν ἕκαστος ἐξεπροσώπευεν ἓν ἐκ τῶν κοινωνικῶν στοιχείων, καὶ ἐπὶ τέλους ἐπενεγκούσης τὴν καταδίκην του. Εἶναι βέβαια ἀναντίρρητον ὅτι ἡ διδασκαλία καὶ αἱ θεωρίαι τούτου τοῦ φιλοσόφου περιέχουσι στοιχεῖόν τι ἀσυμβίβαστον πρὸς τὴν ἀρχὴν τοῦ βίου τῆς ἐλληνικῆς πολιτείας καὶ τῆς ἐλληνικῆς ἐθιμότητος, ὡς εὐφύεστατα κατενόησε τοῦτο ὁ Ἐγελος. Τὸ στοιχεῖον τοῦτο εἶναι καθόλου ἡ ἐπανάκαμψις τοῦ ἀτόμου ἀπὸ τῶν ἀντικειμενικῶν καθεστώτων εἰς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ὑποκειμενικότητα, εἰς τὴν συνειδήσιν ἡ ἀπαίτησις ὅπως τὸ ἄτομον, ἀντὶ τοῦ νὰ προσδιορίζηται τυφλῶς ὑπὸ τῶν θεσμῶν, τῶν ἐθίμων, καὶ τῶν δοξασιῶν τῆς πολιτείας καὶ τοῦ λαοῦ του, νὰ σκέπτηται καὶ νὰ ἀποφαίνεται ἀφ' ἑαυτοῦ ἐκ τῆς ἰδίας αὐτοῦ σκέψεως περὶ τοῦ πρακτέου, ἡ ἀξιώσις ὅτι ὄχι ἡ αὐθόρμητος ὑποταγὴ εἰς τὸ κῦρος, ἀλλ' ἡ μετὰ λόγου καὶ αὐτοσυνειδήσιας ἐνέργεια ἔχει ἠθικὴν ἀξίαν, ὅτι ἡ ἀρετὴ εἶναι ἐπιστήμη καὶ σοφία. Ἀλλ' ἡ ἀρχὴ αὕτη ἀντέφασκε πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ ἐλληνικοῦ βίου ὅστις οὐδέπω ἠνείχετο τὴν ἐλευθερίαν ταύτην τῆς ὑποκειμενικῆς πεποιθήσεως, ἐκτὸς δὲ τούτου οὐσα εἰσέτι συνεπτυγμένη καὶ μὴ ἐμφανιζομένη εἰμὴ ὑπὸ τὴν ἀρνητικὴν αὐτῆς πλευρὰν δὲν κατήντησεν ὡς θετικόν τι ἐξαγόμενον, ὥστε ν' ἀποδειχθῇ ἡ συμφωνία τῆς πρὸς ὅ,τι ἡ πολιτεία ἐθεώρει ὡς ἀληθὲς καὶ δίκαιον. Ἀλλ' εἰ καὶ ὁ Σωκράτης ἐφήρμοζεν αὐτὴν πρὸς σύστασιν τῶν καθεστώτων νόμων, ὡς ἀνωτέρω εἶδομεν, τοῦτο ἄλλως πως δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ εἰμὴ ὡς τι ἀσυνεπές, ἐφ' ὅσον μάλιστα ἕτεροι ἠδύναντο νὰ κάμωσιν ἀντίθετον ἐφαρμογὴν, καὶ πραγματικῶς ὁ μὲν Κριτίας καὶ ὁ Ἀλκιβιάδης ἐφήρμοσαν τὴν Σωκρατικὴν ταύτην μέθοδον πρὸς κατάργησιν τῶν προὔπαρχόντων θεσμῶν ἐπὶ τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν ὠφελείᾳ, ἄλλοι δὲ εὐηρεστοῦντο ἐμμένοντες εἰς τὸν δισταγμὸν καὶ τὴν καθαρὰν ἄρνησιν. Καὶ ἐκ πολλῶν δὲ ἄλλων γεγονότων ἀποδείκνυται τὸ ἀσυμβίβαστον τοῦ Σωκράτους πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς Ἀθηναϊκῆς πολιτείας. Παρὰ πάντα τὸν βίον αὐτοῦ πλήν ὀλιγίστων περιστάσεων ἀπέσχευεν ὀλοτελῶς τῶν πολιτικῶν πραγμάτων (1), ἐνῶ ἡ ἀποχὴ του αὕτη ἀντέκειτο εἰς τὴν ἐπικρατούσαν κοινὴν γνώμην τῆς πατρίδος του, ἣτις ἐθεώρει φαῦλον πολίτην οὐχὶ μόνον τὸν ἀντιπράττοντα κατὰ τῆς πόλεως ἀλλὰ καὶ τὸν ἀφιστάμενον τῶν κοινῶν πραγμάτων. Θέτει τὸ ἰδιόν του δαιμόνιον ὑπεράνω τοῦ ἐπισήμου μαντείου τοῦ Ἀπόλλωνος. Ἐπικρίνει μετὰ πικρίας τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα· διότι τῆς ἀληθοῦς γνώσεως συνισταμένης

(1) Πλάτ. ἀπολογία 31.

κατὰ τὴν θεωρίαν του εἰς τὴν ἐπιστήμην, οἱ ἀληθῶς ἄρχοντες εἶναι οἱ ἐπιστάμενοι (Ἀπ. ΙΙΙ, 9, 10.) Ὅθεν διακηρύττει ὅτι εἶναι ἴδιον μωρῶν ἀνθρώπων νὰ διορίζωσι διὰ κλήρου τοὺς ἄρχοντας τῆς πόλεως ἐνῶ οὐδεὶς θέλει νὰ μεταχειρίζηται κληρωτὸν πλοίαρχον, μηδὲ τέκτονα, μηδὲ ἀύλητὴν (Ἀπ. Β. Α'. β'. θ'). Κατηγορεῖται ὅτι προέτρεπε τοὺς μετ' αὐτοῦ συνόντας νὰ καταφρονῶσι τοὺς πατέρας καὶ τοὺς ἄλλους συγγενεῖς των (Β. Α'. β'. ν. ἐφ) ὅταν ἦναι ἀνωφελεῖς. Ἡ αἰτία αὕτη καθ' ἑαυτὴν θεωρουμένη εἶναι ἀναντιρρήτως ψευδής, ἔχεται ὅμως καὶ τιος ὀπωσοῦν ἀληθείας. Ἐὰν ὁ Σωκράτης συνεπῆς εἰς τὴν θεωρίαν του περὶ τῆς ἀπολύτου ἀξίας τῆς γνώσεως ἐδίδασκεν ὅτι οἱ φίλοι καὶ οἱ συγγενεῖς οὐδενὸς λόγου ἀξιοὶ εἰσιν, εἰ μὴ κέκτηνται καὶ τὴν ὀρθὴν γνῶσιν, ἐὰν τοὺς τοιοῦτους παρωμοίᾳζε μὲ νεκροὺς ἢ μὲ ὄνυχας, καὶ τύλους, καὶ ὅ,τι τοῦ σώματος εἶναι ἄχρηστον καὶ ἀνωφελές, ἐὰν εἰς αὐτοὺς ἐφήρμοζε τὸ ἀξίωμα ὅτι τὸ ἀφρον ἀτιμὸν ἐστίν, πῶς δὲν ἠδύνατο εὐκόλως νὰ παράσχη τοῦλάχιστον εἰς ἄλλους τὸ ἐνδόσιμον ὅπως ἐκ τοιοῦτων διδασκαλιῶν συμπεράνωσιν, ὅτι οἱ συγγενεῖς οἵτινες στεροῦνται φρονήσεως καὶ χρησιμότητος πρέπει νὰ παραμελῶνται καὶ νὰ καταφρονῶνται ὡς μηδενὸς λόγου ἀξιοί;

Ἐκ τῶν προεκτεθέντων λοιπὸν γίνεται δῆλον, ὅτι ὁ Σωκράτης εἰ καὶ εἶχε πλήρη πεποίθησιν εἰς τὴν ἀγνότητα τῶν προθέσεων του καὶ τὴν νομιμότητα τῆς ἐνεργείας του, ἐκήρυξεν ὅμως ἀρχὰς οὐσιωδῶς ἀντιθέτους εἰς τὰς τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ βίου, ἐπομένως δὲ ὅτι ἡ πολιτεία τῶν Ἀθηναίων ὄφειλε νὰ τιμωρήσῃ τὴν καταστρεπτικὴν ταύτην ἀρχὴν εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Σωκράτους· ἡ μόνη δὲ ἐναπολειφθεῖσα τιμωρία εἰς τὸν Σωκράτη καθὸ ἀπορρίψαντα τὴν ἀντιτίμησιν ἦτο ἡ φυγὴ ἢ θάνατος. Ἀλλ' ἐνταῦθα ἀναφύεται ἡδὴ οἰκθὲν τὸ ἐρώτημα, οἱ Ἀθηναῖοι τῆς τότε ἐποχῆς ἐδικαιοῦντο νὰ καταδικάσωσι τὸν Σωκράτη; Ἐὰν ὁ Σωκράτης κατεδικάζετο εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Μιλτιάδου καὶ τοῦ Ἀριστείδου, τοῦτο βέβαια ἠδύνατο νὰ ἐκληφθῆ ὡς ἄμυνα τῶν ἑλληνικῶν καθεστώτων κατὰ τῆς ἀνάφυομένης νέας ἀρχῆς τῆς ὑποκειμενικότητος, ἀλλὰ κατὰ τὴν προκειμένην περίοδον τὰ πράγματα μετεβλήθησαν, οἱ δημαγωγοὶ καὶ οἱ ὀλιγάρχαι ἤγον καὶ ἔφερον τὸν νόμον, τὸ προσωπικὸν συμφέρον ὑπερίσχυε κατὰ τοῦ γενικοῦ, ἡ ῥαδιουργία καὶ τὸ φιλόπρωτον καὶ ἡ φιλοκέρδεια εἶχον διαδεχθῆ τὸν πατριωτισμὸν καὶ τὴν αὐταπάρνησιν, ὁ δισταγμὸς, ἡ ἀδιαφορία καὶ ἡ ἄρνησις, τὴν θετικότητα, τὴν εἰς τὰ πάτρια προσκόλλησιν καὶ ἀφοσίωσιν, καὶ ἡ σοφιστικὴ μὀρφωσις πρὸ ἡμισείας ἑκατονταετηρίδος εἶχε διαδώσει νέας ιδέας, νέον τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι· ἐν τοιαύτῃ λοιπὸν κοινωνικῇ καταστάσει ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων οὐκέτι ἐδικαιοῦτο νὰ καταδικάσῃ τὸν φιλόσοφον, ὅστις ἐξέφρασε τὴν ἀρχὴν ταύτην τῆς ἐποχῆς του, διότι εἰ καὶ ὁ Σωκράτης εὐρέθη ἔνοχος ἀπέναντι τοῦ πνεύματος τῆς πατρίδος του, ὑπερπηδήσας τὰ ὅρια

ἐκεῖνα τῆς ἐλληνικῆς διανοίας ἐντὸς τῶν ὁποίων μόνον ἠδύνατο νὰ ὑπάρξῃ ἢ προσδιωρισμένη αὕτη μορφή τοῦ ἐθνικοῦ βίου, τὴν ἐνοχὴν ὅμως ταύτην τοῦ Σωκράτους συμμερίζεται καὶ ἅπασα ἡ ἐποχὴ αὐτοῦ καὶ ὁ λαός του, ὅστις καταδικάσας τὸν φιλόσοφον κατεδίκασεν αὐτὸς ἑαυτὸν, τὴν ἰδίαν αὐτοῦ νεωτεριστικὴν ἀρχήν.

ΑΙ ΑΤΕΛΕΙΣ ΣΩΚΡΑΤΙΚΑΙ ΣΧΟΛΑΙ

Πρέπει πρῶτον νὰ διακρίνωμεν δύο τάξεις Σωκρατικῶν σχολῶν, ἥτοι τοὺς ἀμέσους μαθητὰς οἵτινες ἀτελῶς ἐνόησαν ἢ ἐπέχειργάσθησαν τὴν Σωκρατικὴν διδασκαλίαν, οἳοι εἶναι οἱ Κυνικοί, οἱ Κυρηναῖκοι καὶ οἱ Μεγαρικοί, καὶ τὸν ἀναπτύξαντα τὰς ἰδέας τοῦ Σωκράτους εἰς πλῆρες φιλοσοφικὸν σύστημα, οἳος ἐστὶν ὁ Πλάτων,

Ὁ Σωκράτης, ὡς παρατηρήσαμεν, ἐχάρακτήρισε τὴν γνῶσιν τοῦ ἀγαθοῦ ὡς τὸ ὑψιστὸν τέλος τῆς φιλοσοφίας καὶ τοῦ βίου, δὲν προσδιώρισεν ὅμως τί εἶναι αὐτὸ τὸ ἀγαθόν, ἀλλ' ἢ κατὰ τινὰ ἀντίφασιν ἐφήρμοζεν αὐτὸ πάλιν εἰς τὰ μερικὰ καὶ τὰ καθ' ἕκαστα ἀγαθὰ ἅτινα προηγουμένως εἶχεν ἀναιρέσει διὰ τῆς διαλεκτικῆς, ἢ ἀνῆγεν αὐτὸ εἰς σκοποὺς ἐξωτερικοὺς, οἷον τῆς χρησιμότητος, τῆς εὐδαιμονίας, κτλ. Ὅθεν ἐκ τῶν ἀμέσως διαδεξαμένων αὐτὸν οἱ μὲν Κυνικοὶ περιορίσθησαν ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν πρακτικὴν ἐκθεσιν τοῦ ἀγαθοῦ, οἱ δὲ Κυρηναῖκοι εἰς τὴν βάσιν αὐτοῦ τὴν εὐδαιμονίαν, οἱ δὲ Μεγαρικοὶ ἐπὶ τέλους εἰς τὴν μεταφυσικὴν ἢ θεωρητικὴν τοῦ ἀγαθοῦ ἔννοιαν. Ἄπαντες δὲ οὗτοι ἔνεκεν τῆς μονομερείας αὐτῶν καὶ ἀποκλειστικότητος μετέσχον μᾶλλον ἢ ἦττον τῶν διδασκαλιῶν προγενεστέρων φιλοσόφων, ὡς οἱ μὲν Μεγαρικοὶ καὶ οἱ Κυνικοὶ ἐκ τῆς ἐλεατικῆς θεωρίας καὶ τῆς σοφιστικῆς τοῦ Γοργίου, οἱ δὲ Κυρηναῖκοι ἐκ τοῦ Πρωταγορείου σκεπτισμοῦ καὶ τοῦ Ἡρακλειτείου συστήματος.

Ο ΑΝΤΙΣΘΕΝΗΣ ΚΑΙ ΟΙ ΚΥΝΙΚΟΙ.

Ὁ Ἀντισθένης ἐνέμενεν ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν περὶ ἀρετῆς διδασκαλίαν καὶ τὸ πρακτικὸν παράδειγμα τοῦ Σωκράτους. Κατ' ἀρχὰς ἦν μαθητὴς τοῦ Γοργίου, μετὰ ταῦτα δὲ προσεκολλήθη εἰς τὸν Σωκράτη (Ξεν. Ἀπομ. III, II, 17. Δ. Δ. VI, 2.) Μνημονεύεται δὲ καὶ ὡς εἰς ἐκ τῶν παρευρεθέντων εἰς τὸν τοῦ Σωκράτους θάνατον (Πλ. Φαίδ.). Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ διδασκάλου του συνέστησε σχολὴν εἰς τὸ Κυνόσαργες, γυμνάσιον προσδιωρισμένον διὰ τοὺς μὴ γνησίους Ἀθηναίους, οἳος ἦν καὶ ὁ Ἀντισθένης, διότι ἡ μήτηρ του ἦτο θρᾶσσα (Δ. Λ. VI, 1). Διὰ τὴν ἐν τῷ γυμνασίῳ τούτῳ διατριβὴν του ἅμα δὲ καὶ διὰ τὸν τρόπον τοῦ ζῆν οἱ μαθηταὶ του ἐπεκλήθησαν Κυνικοὶ (Δ. Λ. VI, 13).

Ἡ φιλοσοφία τοῦ Ἀντισθένους διευθύνετο κατ' ἐξοχὴν εἰς τὸ πρακ-

τικόν. Ἡ ἀρχὴ τοῦ Ἀντισθένης οὐχ ἦττον ἢ τῶν Μεγαρικῶν εἶναι ἡ Σωκρατικὴ ἰδέα τῆς γνώσεως ἧτις καθὸ γνῶσις τοῦ ἀγαθοῦ, εἶναι ἐν ταύτῳ τὸ ἠθικὸν ἀγαθόν, ἢ ἡ ἀρετὴ. Ὡς οἱ Μεγαρικοὶ οὕτω καὶ ὁ Ἀντισθένης ἐδίδασκεν ὅτι ἡ ἀρετὴ εἶναι ἡ αὐτὴ τοῖς πᾶσιν, ἦτοι ἡ φρόνησις («Τεῖχος ἀσφαλέστατον φρόνησιν. Τεῖχη κατασκευαστέον πρὸς τοῖς αὐτῶν ἀναλύτοις λογισμοῖς (Διογ. VI, 13)»—Δ. 11. αὐτάρκη πρὸς τὸν σοφόν.—Δ. 12. Ἐφ' ἑσφῶ ξένον οὐδὲν οὐδ' ἀπο») καὶ διὰ τοῦτο ἐθεώρει αὐτὴν διδακτὴν (VI, 10). Ἀλλ' ἔκρινε περιττὸν νὰ ἐνδιατρίψῃ τις εἰς λεπτομερεῖς ἐρεῦνας περὶ τῆς ἀρετῆς, διότι αὕτη συνίσταται εἰς τὰ ἔργα, καὶ οὐδὲν οὐδὲν δεῖται πολλῶν λόγων: Δ. Λ. VIII, αὐτάρκη τὴν ἀρετὴν πρὸς εὐδαιμονίαν, μηδενὸς προσδεομένην ὅτι μὴ Σωκρατικῆς ἰσχύος κτλ (καὶ γνώσεων, ἀλλὰ μόνον Σωκρατικῆς ἰσχύος.) Ἡ πρωτίστη ἀρετὴ εἶναι κατ' αὐτὸν ἡ αὐτάρκεια καὶ τὸ καρτερικόν. Ὁ κτησάμενος τὴν ἀρετὴν καὶ ἐμμένων εἰς αὐτὴν εἶναι σοφός. Ὁ σοφός εἶναι ἐλεύθερος τῶν ἐξωτερικῶν νόμων, διότι αὐθις ἐπιταί τῷ τῆς ἀρετῆς· εἶναι αὐτάρκης διὰ τῆς φρονήσεώς του καὶ σταθερᾶς του θελήσεως, εἶναι ἐντελῶς εὐδαίμων, διότι ἔχει τὸ μόνον ἀληθινὸν ἀγαθόν, τὴν ἀρετὴν (VI. 11. 105). Πᾶν ὅ,τι καθίσταται ἡμῖν κώλυμα εἰς τὴν αὐτάρκειαν, π. χ. ἡ ἡδονὴ εἶναι κακόν, πᾶν δὲ ὅ,τι προάγει ταύτην, π. χ. ὁ πόνος καὶ ὁ ἀγών, εἶναι ἀγαθόν· πᾶν ἕτερον εἶναι ἀδιάφορον (Δ. Λ. VI, 3, μανείην μᾶλλον, ἢ ἡσθείην. 2. ὁ πόνος ἀγαθόν. 11 ἀδοξίαν ἀγαθόν καὶ ἴσον τῷ πόνῳ—105· τὰ δὲ μεταξὺ ἀρετῆς καὶ κακίας ἀδιάφορα).

Ἐνταῦθα δὲ λαμβάνομεν τὸ ἐνδόσιμον νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ἀπὸ τοῦδε μετέβαλε σημασίαν ὁ ὅρος ἀρετὴ. Δὲν εἶναι πλέον ἡ ἄμεσος ἐκείνη καὶ αὐθόρμητος ἀρετὴ, ἣν ὁ πολίτης ἐξασκεῖ ἐκπληρῶν τὰ ἑαυτοῦ καθήκοντα πρὸς τὴν πατρίδα, πρὸς τὴν οἰκογένειαν, κτλ. Τὸ ἄτομον οὐδὲν παραδέχεται, οὐδὲν πιστεύει εἰ μὴ ἐφ' ὅσον τὸ ὑποβάλλει εἰς τὴν βάσανον τοῦ ὑπολογισμοῦ του, τῆς σκέψεως. Τὴν κατὰστασιν ταύτην δυνάμεθα νὰ παραβάσωμεν πρὸς τὴν τοῦ ἀνδρός, ὅστις καθὸ ἔλλογον ὄν ἐξέρχεται ἤδη τῆς παιδικῆς του ἡλικίας, τῆς ἀθωότητος, καὶ μηκέτι ἀνεχόμενος κηδεμονίαν ἀπαιτεῖ νὰ ἦναι ὑπόλογος τῶν διανοημάτων του καὶ πράξεων.

Ἡ ἀρχὴ λοιπὸν τῆς Κυνικῆς ἠθικῆς εἶναι ἡ πρακτικὴ ἀπελευθέρωσις πάσης ἀνάγκης, ἡ αὐτάρκεια τοῦ ὑποκειμένου, ἧτις ἀποκτᾶται διὰ τῆς ἀρνήσεως παντὸς ὀρισμένου σκοποῦ, ἐπομένως δὲ οὐδεμία φιλοσοφικὴ μὀρφωσις ἀπαιτεῖται πρὸς ἀπόκτησιν τῆς ἀρετῆς ταύτης. Τὰ ἀποτελέσματα δὲ τῆς ἀρχῆς ταύτης ἀνεφάνησαν ἔτι ἐναργέστερον εἰς τὸν μαθητὴν τοῦ Ἀντισθένης Διογένη τὸν Σινωπέα, δι' οὗ ὁ κυνισμὸς ἔλαβε χαρακτῆρα μᾶλλον διαίτης ἢ φιλοσοφίας. Οὗτος περιωρίζετο εἰς τὰς πλέον κατεπειγούσας φυσικὰς χρείας, σκώπτων τοὺς πρὸς αὐτὸν διαφωνοῦντας. Τοῦ Διογένης μαθητῆς ἐχρημάτιεν

ὁ Κράτης, ὅστις διὰ τοῦ μαθητοῦ του Ζήνωνος ἀποτελεῖ τὸ σημεῖον τῆς μεταβάσεως εἰς τὸν Στωϊκισμόν. Ἄλλ' ὁ μεταγενέστερος οὗτος κυνισμὸς συνεδέετο μετὰ τοσαύτης ἀλαζονίας, κενοδοξίας καὶ ἠθικῆς ἐξαχρειώσεως, ὥστε ἐβυθίσθη ἐπὶ τέλους εἰς τὴν παχυλωτέραν αἰσθητικότητά. Ὅθεν ἡ Κυνικὴ φιλοσοφία εἰ καὶ ἤρξατο ἀπὸ τῆς γνησίας σωκρατικῆς πεποιθήσεως περὶ τῆς ἀπολύτου ἀξίας τῆς φρονήσεως, διὰ τοῦ ἀποκλειστικοῦ ὁμῶς καὶ σφαλεροῦ τρόπου καθ' ὃν ἐξέλαβον τὴν ἀρχὴν ταύτην, ἐξώκειλεν εἰς συνεπείας αἵτινες πρῶτον μὲν ἀφήρσαν τὸ δυνατόν τῆς ἐπιστήμης, καὶ ἐπὶ τέλους δὲ ἔθεσαν ἀπόλυτον κυριαρχίαν τὸ ἄτομον μετὰ τῶν κτηνωδῶν ὄρμων του καὶ τάσεων, ὥστε ἡ ἀρχὴ τοῦ Κυνισμοῦ μετετρέπη εἰς τὸ ἀντίθετόν της εἰς τὴν τοῦ ἡδονισμοῦ, εἰς ἣν ἤδη καὶ μεταβαίνομεν.

Ο ΑΡΙΣΤΙΠΠΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΚΥΡΗΝΑΪΚΟΙ

Ὁ Ἀριστίππος γεννηθεὶς ἐν Κυρήνῃ μετέβη εἰς Ἀθήνας ἵνα ἀκροασθῆ τοῦ Σωκράτους ἐνθα διέτριψε συνὼν μετ' αὐτοῦ μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ (Φαίδ. Πλ. 59). « ἦν ἱκανὸς λέγει Διογένης ὁ Λαέρτιος (11, 66) ἀρμόσασθαι καὶ τόπῳ καὶ χρόνῳ καὶ προσώπῳ καὶ πᾶσαν περίστασιν ἀρμόδιως ὑποκρίνασθαι. (11, 67) διό ποτε Στράτων, οἱ δὲ Πλάτων, πρὸς αὐτὸν εἶπεν· σοὶ μόνῳ δέδοται καὶ χλανίδα φορεῖν καὶ ῥάκος. » Τὰ πλεῖστα τῶν περὶ αὐτοῦ ἀνεκδότων ἀναφέρονται εἰς τὴν μετὰ τοῦ τῶν Συρακουσίων τυράννου Διονυσίου καὶ μετὰ τῆς ἐταίρης Λαίδος συνδικτριβήν του. Ἄλλὰ καὶ κατὰ ταύτας τὰς σχέσεις του ἐγίνωσκε νὰ τηρῆ τὴν ἀνεξαρτησίαν του· ἔχω καὶ οὐκ ἔχομαι ἔλεγε περὶ τῆς Λαίδος (Δ. Λ. 11, 75. Ἀθην. χ. 11, 63) ἀποπειρῶμαι, προσέθετεν, ὅπως τὰ πράγματα ὑποβάλλονται εἰς ἐμέ, ὄχι ἐγὼ εἰς τὰ πράγματα. (Ὅρατ. Ἐπιστ. 1, 1. 17).

Ἡ θεμελιώδης ἠθικὴ ἀρχὴ τοῦ συστήματος τοῦ Ἀριστίππου εἶναι ὅτι ἡ ἡδονὴ εἶναι ὁ σκοπὸς τῆς ζωῆς καὶ τὸ ἀκρότατον ἀγαθόν. Αὕτη δὲ ἡ ἡδονὴ προσδιορίζεται ἐγγύτερον κατὰ τὸν ἐφεξῆς τρόπον· 1) νὰ εἶναι θετικὴ, εὐάρεστος κινήσις, ἡδονὴ ἐν κινήσει, καὶ ὄχι ἀπλῆ ἀναιρέσις, ἔλλειψις ἀλγηδόνος (Δ. Λ. 11, 87) ἡδονὴν οὐ τὴν κατάσταματικὴν (= ἤρεμον ἀντίθ. τῆ ἐν κινήσει) ἡδονὴν τὴν ἐπ' ἀναιρέσει (παύσει) ἀλγηδόνων καὶ οἷον ἀνοχλησίαν, ἣν ὁ Ἐπίκουρος ἀποδέχεται καὶ τέλος εἶναί φησιν· 11. 89. 2) νὰ εἶναι στιγμιαία, ἐνεστῶσα· ἡδονή παθεῖα μονόχρονος, ἡδονὴ μερικὴ, διότι τὴν μὲν παρελθοῦσαν δὲν δυνάμεθα νὰ κατέχωμεν, περὶ δὲ τῆς μελλούσης ἡδονῆς νὰ ἔχωμεν πλήρη πεποίθησιν (Ἀθην. χ. 11, Δ. Λ. 11, 66. 87, 89)· ἡ ἕμμενος κατάστασις τῆς ἡδονῆς, λέγει ὁ Ἀριστίππος, εἰ καὶ ἀγαθὴ, δὲν δύναται νὰ εἶναι σκοπὸς τῶν προσπαθειῶν μας, διότι ἡ πραγματώσις τοιαύτης καταστάσεως ὑπερβαίνει τὴν ἀνθρωπίνην δύνα-

μιν, καὶ διότι μόνη ἡ ἀπόλαυσις ἡδύνη, ὄχι ἡ ἀνάμνησις παρελθουσῶν ἢ ἡ ἐλπίς μελλουσῶν ἀπολαύσεων (Δ. Λ. 11. 89). Εὐδαιμονία εἶναι τὸ ἄθροισμα τῶν κατὰ μέρος ἡδονῶν τῶν παρωχηκυῶν, παρουσῶν καὶ μελλουσῶν, δὲν εἶναι σκοπὸς καθ' ἑαυτὴν θεωρουμένη, ἀλλὰ διὰ τὰς κατὰ μέρος ἡδονὰς τὰς ἐμπεριεχομένας ἐν τούτῳ τῷ ἄθροισματι. (Δ. Λ. 11, 87. «δοκεῖ δὲ αὐτοῖς καὶ τέλος εὐδαιμονίας διαφέρειν· τέλος μὲν γὰρ εἶναι τὴν κατὰ μέρος ἡδονήν, εὐδαιμονίαν δὲ τὸ ἐκ τῶν μερικῶν ἡδονῶν σύστημα, αἷς συναριθμοῦνται καὶ αἱ παρωχηκυῖαι καὶ αἱ μέλλουσαι· εἰναί τε τὴν μερικὴν ἡδονὴν δι' αὐτὴν αἰρετὴν, τὴν δ' εὐδαιμονίαν οὐ δι' αὐτὴν ἀλλὰ διὰ τὰς κατὰ μέρος ἡδονὰς»).

Ἄλλὰ τὸ μέσον πρὸς ἐπιτυχίαν τῆς ἀληθοῦς ἡδονῆς εἶναι ἡ φρόνησις, διότι αὕτη ἀφ' ἐνὸς μὲν μᾶς ἀπαλλάττει πάσης κενῆς δοξασίας ἐμποδίζουσας τὴν ἀπόλαυσιν τῆς ζωῆς, οἷον τοῦ φθόνου, τοῦ ἔρωτος, τῆς δεισιδαιμονίας (Διογ. 11. 91. «Τὸν σοφὸν μὴτε φθονήσειν μὴτε ἔρασθήσεσθαι ἢ δεισιδαιμονήσειν, γίνεσθαι γὰρ ταῦτα παρὰ κενὴν δόξαν, λυπήσεσθαι μέντοι καὶ φοβήσεσθαι, φυσικῶς γὰρ γίνεσθαι»)· ἀφ' ἐτέρου δὲ ἀπομακρύνουσα πάντα πόθον τῶν παρελθόντων, πᾶσαν ἐπιθυμίαν τῶν μελλόντων καὶ πᾶσαν ἐξάρτησιν ὑπὸ τῆς ἐνεστῶσης ἀπολαύσεως, καθιστᾷ τὴν διάνοιαν ἐλευθέραν τῶν ἐξωτερικῶν πραγμάτων, ὑπαγορεύουσα ἡμῖν κατὰ πᾶσαν στιγμὴν νὰ ἀπολαύωμεν εὐθύμως τοῦ ἐνεστῶτος καὶ νὰ ἐπαρκώμεθα εἰς αὐτὸ (Διογ. 11 91. «Τὴν φρόνησιν ἀγαθὸν μὲν εἶναι λέγουσιν, οὐδὲ ἐαυτὴν δὲ αἰρετὴν ἀλλὰ διὰ τὰ ἐξ αὐτῆς περιγινομένα». Αἴλιαν. Ποικ. Ἱστορ. XIV, 6. «πάνυ σφόδρα ἐρρωμένως ἐφκει λέγειν ὁ Ἀρίστιππος, παρεργυῶν, μὴτε τοῖς παρελθούσιν ἐπικάμνειν, μὴτε τῶν ἐπιόντων προκάμνειν· εὐθυμίας γὰρ δεῖγμα τὸ τοιοῦτο, καὶ ἔλεω διανοίας ἀποδειξίς· προσέταττε δὲ ἐφ' ἡμέραν τὴν γνώμην ἔχειν καὶ αὐτὴν πάλιν τῆς ἡμέρας ἐπ' ἐκείνῳ τῷ μέρει καθ' ὃ ἕκαστος ἢ πράττει τι ἢ ἐννοεῖ· μόνον γὰρ, ἔφασκεν, ἡμέτερον εἶναι τὸ παρὸν μὴτε δὲ τὸ φθάνον μὴτε τὸ προσδοκώμενον· τὸ μὲν γὰρ ἀπολωλέναι, τὸ δὲ ἄδηλον πείναι εἶπερ ἔσται»).

Ἡ ἠθικὴ λοιπὸν τοῦ Ἀριστίππου σύγκειται ἐκ δύο στοιχείων. Τὸ μὲν εἶναι ὁ ἡδονισμὸς, ἥτοι ἡ ἀρχὴ ὅτι ἡ ἡδονὴ εἶναι τὸ ἀκρότατον τέλος, τὸ δὲ εἶναι ὁ ἀκριβέστερος προσδιορισμὸς τούτου τοῦ ἡδονισμοῦ, ὅτι ἡ φρόνησις εἶναι τὸ μόνον μέσον πρὸς τὴν ἀληθῆ ἡδονὴν καὶ ὅτι μόνος ὁ σοφὸς δύναται ν' ἀπολαύῃ ἀταράχως τοῦ ἐνεστῶτος. Τὸ μὲν καθ' ἑαυτὸ λαμβανόμενον φέρει ὡς ἀποτέλεσμα τὸ νὰ προτίθεται τις τὴν ὑλικὴν ἀπόλαυσιν ὡς τὸ μόνον τέλος τῆς ζωῆς, τὸ δὲ καθ' ἑαυτὸ παριστάνει τὴν αὐστηρὰν Σωκρατικὴν ἀρχήν. Ὁ Ἀρίστιππος ὅμως συνάψας ἀμφοτέρω εἰς ἓν προτάττει ὡς τέλος, ὡς προορισμὸν τοῦ ἀνθρώπου τὴν ἀπόλυτον ἰκανοποίησιν ἣν ἡ διαμορφωθείσα διά-

νοια εύρισκεi εiς τήν απόλαυσιν, τήν φιλοσοφικήν ἐλευθερίαν τοῦ πνεύματος, ὡς πρακτικὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ ἀτόμου.

Ὡς βοήθημα δὲ καὶ συμπλήρωμα τῆς ἠθικῆς του παραλαμβάνει ὁ Ἀριστιππος τὴν τοῦ Πρωταγόρου θεωρίαν περὶ κινήσεως καὶ αἰσθήσεως, καὶ τὴν Ἡρακλείτειον διδασκαλίαν περὶ τῆς ῥοῆς τῶν ὄντων καὶ τῆς ἐντεῦθεν ἐκπηγαζούσης σχετικότητος πάσης γνώσεως. Οἱ Κυρηναῖκοι ὀρμώμενοι ἐκ τῆς ἀρνήσεως τῶν ἀκινήτων ὄντων διεδήλωσαν ὅτι ἄλλο τι δὲν δυνάμεθα νὰ γινώσκωμεν, εἰμὴ τὰς κινήσεις τῆς ἐσωτερικῆς ἡμῶν αἰσθήσεως, ἢ τὴν αἴσθησιν τῆς ἡδονῆς καὶ τοῦ πόνου, διίσχυριζόμενοι ὅτι ἐκ τῆς αἰσθήσεως δὲν δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν τὸ ἔμμονον καὶ τὸ σταθερὸν ἀντικειμένου τινός (1) ἢ προσδιωρισμένην τινὰ ιδιότητα αὐτοῦ· θεωρία ἣτις διακρίνεται ἀπὸ τὴν τοῦ Πρωταγόρου κατὰ τοῦτο μόνον, ὅτι ὁ μὲν Πρωταγόρας ὑπέθετε τὴν αἴσθησιν ὡς τὴν μόνην πηγὴν καὶ τὸν κανόνα τῆς γνώσεως, οἱ δὲ Κυρηναῖκοι τὸ πάθος ἢ τὸ αἴσθημα τῆς ἡδονῆς ἢ τοῦ πόνου (Ἀριστ. 6. Εὐσ. Εὐαγ. Προπαρ. XIV, 19, 1· α' Ἐξῆς δ' ἂν εἶεν οἱ λέγοντες μόνα τὰ πάθη καταληπτά. Τοῦτο δ' εἶπον ἔνιοι τῶν ἐκ τῆς Κυρήνης... . Καιόμενοι γὰρ ἔλεγον καὶ τεμνόμενοι γνωρίζειν, ὅτι πάσχοιέν τι· πότερον δὲ τὸ καῖον εἴη πῦρ ἢ τὸ τέμον σίδηρος οὐκ ἔχειν εἰπεῖν »). Ὅθεν ἡ αἴσθησις λαμβανομένη ὡς τὸ μόνον ἀντικείμενον τῆς γνώσεως, ὤφειλεν ἐπομένως νὰ προτεθῆ καὶ ὡς μοναδικὸς σκοπὸς τῆς πράξεως.

Ἴσως δὲ νῦν ἐρωτήσῃ τις τίνας σχέσιν ἔχει πρὸς τὴν Σωκρατικὴν φιλοσοφίαν ἢ διδασκαλίαν τοῦ Ἀριστιππου, ἣτις θέτει τὴν ἡδονὴν ὡς ἀρχὴν καὶ καταβιβάζει τὴν φρόνησιν ὡς μέσον πρὸς ἐπίτευξιν τῆς ἡδονῆς. Εἶναι βέβαια ἀναντίρρητον ὅτι ὑπάρχει ὄρος τις συνδέσεως· διότι καὶ καθὼς ὁ Σωκράτης πολλάκις, ὡς ἡδὴ παρατηρήσαμεν, βασίζει τὴν ἀρετὴν, τὸ ἀγαθὸν ἐπὶ τῆς ὠφελείας, καὶ ἡ ἠθικὴ του προσλαμβάνει συνήθως χαρακτῆρα εὐδαιμονικόν, οὕτω καὶ ὁ Ἀριστιππος θεωρεῖ τὴν ἡδονὴν ὡς τὸ ἀκρότατον ἀγαθόν, καὶ καθὼς πάλιν ὁ Σωκράτης παριστάνει τὴν φρόνησιν ὡς τὸ μόνον μέσον πρὸς τὴν ἀληθῆ εὐδαιμονίαν, οὕτω καὶ ὁ Ἀριστιππος παραδέχεται τὴν αὐτὴν ταύτην ἀρχὴν μετὰ μόνης τῆς διαφορᾶς, ὅτι προσδιορίζει τὴν φρόνησιν ὡς τέχνην τοῦ ἡδέως ζῆν, ὡς μέσον ἀπολαύσεως.

(1). Πλουτ.) πρὸς Κολύτ. κ. 24 (οἱ Κυρηναῖκοι) τὰ πάθη καὶ τὰς φαντασίας ἐν αὐτοῖς τιθέντες οὐκ ὄντο τὴν ἀπὸ τούτων πίστιν εἶναι διαρκῆ πρὸς τὰς ὑπὲρ τῶν πραγμάτων καταβεβαιώσεις... τὸ φαίνεται τιθέμενοι, τὸ δ' ἐστὶ μὴ προσαποφαινόμενοι περὶ τῶν ἐκτός... γλυκαίνεσθαι γὰρ λέγουσι καὶ πικραίνεσθαι καὶ φωτίζεσθαι, καὶ σκοτοῦσθαι τῶν παθῶν τούτων ἐκάστου τὴν ἐνέργειαν οἰκείαν ἐν αὐτῷ καὶ ἀπερίσπαστον ἔχοντος· εἰ δὲ γλυκὺ τὸ μέλι καὶ πικρὸς ὁ θαλμὸς, ὑπὸ πολλῶν ἀντιμαρτυρεῖσθαι.

Οἱ δὲ περαιτέρω ἀναπτύξαντες τὸν Κυρηναϊσμὸν εἰσὶν οἱ ἐπόμενοι φιλόσοφοι.

1. Θεόδωρος, ὁ μαθητὴς τοῦ νεωτέρου Ἀριστίππου, ἐγγόνου τοῦ Θεμελιωτοῦ τῆς Σχολῆς, τοῦπίκλῆν ὁ ἄθεος, ἐθεώρησε τὴν ἡδονὴν οὐχὶ πλέον, οἶαν ὁ Ἀριστίππος, ὡς ἄμεσον αἰσθητικὴν ἡδονήν, ἀλλ' ὡς ὑποκειμενικὴν καὶ ἔμμενον ψυχικὴν κατάστασιν. Διετύπωσε δὲ οὕτω τὴν διδασκαλίαν του· ὅτι ἐκεῖνο ὅπερ ὀφείλομεν νὰ ἀποδιώκωμεν καὶ νὰ ἀποφεύγωμεν εἶναι ὄχι ἡ ἡδονὴ καὶ ὁ πόνος, ἀλλ' ἡ χαρὰ καὶ ἡ λύπη, ἧται ὁ μὲν Ἀριστίππος εἶχε προσδιορίσει ὡς ἀκρότατον ἀγαθὸν τὴν ἡδονήν· μάλιστα δὲ τὴν μερικὴν ἡδονήν, πρὸς ἐπιτυχίαν δὲ τοῦ ἀγαθοῦ τούτου ὡς μόνον μέσον τὴν φρόνησιν· ὁ δὲ Θεόδωρος ἐκ τοῦ ὅτι διὰ μόνης τῆς φρονήσεως ἐπιτυγχάνεται ἀληθὴς ἡδονὴ συνεπέρανεν ὅτι αὕτη δὲν ἐνυπάρχει εἰς τὴν αἰσθητικὴν ἀπόλαυσιν, ἀλλ' εἰς τὴν διάνοιαν, εἰς τὴν ψυχικὴν γαλήνην τὴν παραγομένην διὰ τῆς ἀνυψώσεως τοῦ ἀτόμου εἰς τὴν γενικότητα. Ὅθεν ἰδογματίζεν ὅτι σκοπὸς τῆς ζωῆς εἶναι ἡ χαρὰ καὶ μάλιστα ἡ χαρὰ ἐπὶ φρονήσει, ἡ χαρὰ διὰ τὴν ἀπόκτησιν τῆς φρονήσεως. Ἡ φρόνησις ἐπομένως εἶναι ἀγαθόν, ἡ ἔλλειψις τῆς φρονήσεως κακόν, ἀπ' ἐναντίας δὲ ἡ ἡδονὴ καὶ ὁ πόνος εἶναι τὰ μετὰξὺ, διότι ἡ μὲν ἡδονὴ δύναται καὶ νὰ βλάβῃ τὸν ἄφρονα, ὁ δὲ πόνος νὰ ὑπερνικηθῇ ὑπὸ τοῦ σοφοῦ καὶ ν' ἀποβῇ πηγὴ εὐημερίας.

2. Ἄλλ' ὁ Ἡγησίας ἄλλο. Κυρηναϊκός, ἐννοήσας ὅτι ἡ ψυχικὴ γαλήνη δὲν εἶναι δυνατὴ, ἐν ὅσῳ τὸ ὑποκείμενον ἐνδιαφέρεται περὶ τῆς ἡδονῆς ἢ τοῦ πόνου, ἐν ὅσῳ κυματίζεται μετὰξὺ τῶν δύο τούτων κχταστάσεων, ἀδιακόπως συµμεταβαλλομένων, ἐδίδασκεν ὅτι ὁ τελικὸς σκοπὸς τῆς ζωῆς εἶναι ὄχι ἡ ἡδονὴ, ἀλλ' ἡ ἐνδόμυχος ἀνεξαρτησία καὶ ἀδιαφορία. Ὁ φρόνιμος δὲν προτίθεται πῶς νὰ ἐφευρίσκη εἰς ἑαυτὸν ἡδονὰς καὶ ἀπολαύσεις, ἀλλὰ πῶς ν' ἀποφεύγῃ τὰ κακά, ὧν πληροῦται ὁ ἀνθρώπινος βίος, κακῶν φυγήν. (Δ. Λ. 11. 95). Πλοῦτος καὶ πενία, ἐλευθερία καὶ δουλεία, εὐκλεία καὶ ἀδοξία εἶναι πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ φρονίμου ἀδιάφορα, ἐπειδὴ γινώσκει ὅτι ἡ εὐδαιμονία ἐν τῷ ἀνθρώπινῳ βίῳ εἶναι ἀδύνατον, μάλιστα οὐδεμία ὑπάρχει διάκρισις μετὰξὺ ζωῆς καὶ θανάτου (ὁ αὐτὸς 94 «τὴν ζῶν καὶ τὸν θάνατον ὁμοίως αἰρετόν»· 95 «τὸ ζῆν τῷ φρονίμῳ ἀδιάφορον») διότι ἡ ζωὴ οὐδεμίαν δύναται νὰ χορηγήσῃ καθαρὰν εὐτυχίαν.

Λέγεται δὲ ὅτι εἰς τὸν Ἡγησίαν ζῶντα ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἀπηγορεύθη ἡ διδασκαλίη ὑπὸ τοῦ τότε βασιλεύοντος Πτολεμαίου, διότι πολλοῖς τῶν ἀκροατῶν του ἐνέπνευσε τσαύτην ἀδιαφορίαν καὶ περιφρόνησιν τῆς ζωῆς, ὥστε ἠὺτοχειριάσθησαν. (Cic. Tusc. 1. 34. « a malis mors abducit non a bonis, et quidem hoc a Cyrenaico Hegesia sic copiose disputatur, ut is a rege Ptolemaeo prohibitus esse dicatur, illa in scholis dicere; quod multi, iis auditis, mortem sibi ipsi consciscerent.

»Hujus Hegesiae liber est Ἀποκαρτερῶν, in quo e vita quidam per inedia discedens revocatur ab amicis : quibus respondens vitae humanae enumerat incommoda.» Διὰ δὲ τὴν τάσιν του ταύτην ἔλαβε τὴν ἐπωνυμίαν πεισιθανάτος (Δ. Λ. 11, 86.).

3. Ἀλλὰ τῆς ἀδιαφορίας ταύτης καὶ ἀνεξαρτησίας τῆς ἀπλῆς ταύτης ἀρνήσεως μὴ δυναμένης νὰ ικανοποιήσῃ τὴν διάνοιαν, ὁ Ἀννίκερις ἐπὶ τέλους ὁμολογεῖ τοὺς γενικοὺς ἠθικοὺς σκοποὺς ὡς ὑπερτέρους τοῦ ἀτομικοῦ σκοποῦ τῆς ἡδονῆς. Ὁ φρόνιμος, ἔλεγεν, ὀφείλει νὰ θυσιάσῃ τὴν ἡδονὴν εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν πρὸς τὴν πατρίδα, τοὺς φίλους κτλ. καθηκόντων του, καὶ ἐν τῇ ἐκπληρώσει ταύτῃ δύναται νὰ εἶναι εὐτυχῆς ἔστω καίτοι ἀπολαύων ἐλάχιστον ἡδονῆς.

Ἡ Κυρηναϊκὴ ὅθεν φιλοσοφία περιέπεσεν εἰς τὴν αὐτὴν ἀντίφασιν, εἰς ἣν καὶ ἡ Κυνικὴ ἀλλὰ κατὰ διεύθυνσιν ἀντίθετον· διότι ὡς οἱ Κυνικοὶ θέσαντες ἀρχὴν τὸ ἀφηρημένον γενικὸν ἄνευ θετικῆς ἀναπτύξεως, μετέτρεψαν αὐτὸ εἰς τὸ μερικόν, εἰς τὴν ἀυθαιρεσίαν καὶ τὸ εὐτράπελον τῆς ἀτομικότητος, οὕτω καὶ οἱ Κυρηναϊκοὶ τὸ ἀνάπαλιν ὁρμώμενοι ἐκ τῆς ἀρχῆς τῆς αἰσθητικῆς ἡδονῆς, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ὄρον τῆς φιλοσοφικῆς μορφώσεως, τῆς ἀνυψώσεως τοῦ ἀτόμου εἰς τὴν γενικότητα, ἠναγκάσθησαν πρῶτον νὰ θέσωσι ταύτην ὡς τὸ ἀρνητικὸν τῆς αἰσθήσεως, ὡς τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ ἀτόμου ἀπὸ παντὸς ἐξωτερικοῦ, καὶ τελευταῖον ν' ἀναγνωρίσωσι ταύτην ὡς τὸν ἀκρότατον θετικὸν σκοπὸν τῆς ζωῆς, ὡς τὴν ἐκ τῆς ἐναρέτου πράξεως περιγιγνομένην ἡδονὴν (Κλημ. Ἀλεξ. Στρωμ. 11, 21. 130).

Ο ΕΥΚΛΕΙΔΗΣ ΚΑΙ ΟΙ ΜΕΓΑΡΙΚΟΙ

Εὐκλείδης ὁ Μεγαρεὺς συγκατεριθμεῖτο μεταξὺ τῶν ἐνθερμοτέρων μαθητῶν τοῦ Σωκράτους (1) καὶ βλέπομεν αὐτὸν παρόντα εἰς τὰς τελευταίας ὥρας τῆς ζωῆς του (Ψυχιδ. Πλ. 59) καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σωκράτους πλείστοι ἐκ τῶν συμμάθητῶν του κατέφυγον πρὸς αὐτὸν (Δ. Λ. 11. 106) καὶ μεταξὺ αὐτῶν ὁ Πλάτων, ὅστις ἐν τῷ Θεαιτήτῳ ποιεῖται μνησίαν τοῦ Εὐκλείδου. Κυρίως εἶπεῖν εἰς τὴν φιλοσοφίαν

(1) Gell. Vi, 10: Decreto suo Athenienses caverant, ut, qui, Megaris civis esset si intulisse Athenas pedem prehensus esset, ut ea res ei homini capitalis esset. Tum Euclides, qui Megaris erat, quique ante id decretum et esse Athenis et audire Socratem consueverat, postquam id decretum sanxerunt, sub noctem, cum advesperasceret, tunica longa muliebri indutus, et pallio versicolove amictus, et caput rica velatus e domo sua Megaris Athenas ad Socratem commeabat, ut vel noctis aliquo tempore consiliorum sermonumque ejus fieret participes: rursusque sub lucem millia passuum paulo amplius viginti (=8 ὄρσι) eadem veste illa tectus redibat.

του διακρίνονται τρία στοιχεία, Σωκρατικόν, Ἐλεατικόν καὶ Σοφιστικόν. Καὶ μετὰ μὲν τῆς Σωκρατικῆς διδασκαλίας συνέχεται ἡ θεωρία τοῦ Εὐκλείδου, ὅτι ἡ ἀρετὴ εἶναι μία μόνη, καλουμένη διὰ πολλῶν ὀνομάτων καὶ ὅτι τὸ ἀγαθὸν ἐν γένει εἶναι ἓν, ἤτοι ἡ φρόνησις. (Διογ. 11, 106. « Εὐκλείδης ἐν τὸ ἀγαθὸν ἀπεφαίνετο πολλοῖς ὀνόμασι καλούμενον· ὅτε μὲν γὰρ φρόνησιν, ὅτε δὲ θεόν, καὶ ἄλλοτε νοῦν κτλ. » . . . Πλάτ. Φίληβ. (ἐν ἀρχῇ) καὶ Πολιτ. XI, 505 « ἀλλὰ μὲν καὶ » τόδε γε οἶσθα, ὅτι τοῖς μὲν πολλοῖς ἡδονὴ δοκεῖ εἶναι τὸ ἀγαθόν, » τοῖς δὲ κομψοτέροις φρόνησις . . . καὶ ὅτε γε οἱ τοῦτο ἡγούμενοι οὐκ » ἔχουσι δεῖξαι ἤτις φρόνησις ἀλλ' ἀναγκάζονται τελευτῶντες τὴν » τοῦ ἀγαθοῦ φάναι »). Πρὸς δὲ τούτοις οἱ Μεγαρικοί, ὡς φαίνεται, ἐθεώρησαν τὰ ἀσώματα εἶδη ἢ τὰς ιδέας ὡς τὴν ἀληθῆ πραγματικότητα, ἐπομένως δὲ διὰ τῆς διδασκαλίας ταύτης κατέστησαν οἱ πρόδρομοι τῆς Πλατωνικῆς θεωρίας τῶν ιδεῶν· διότι οἱ ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος μνημονευόμενοι τῶν εἰδῶν φίλοι μετὰ τοὺς Ἐλεάτας δὲν δύνανται νὰ εἶναι ἄλλοι ἢ οἱ Μεγαρικοί· (διότι ὁ Πλάτων ἐν τῷ Σοφιστῇ ἐκθέσας τὴν περὶ τοῦ ὄντος Ἐλεατικὴν διδασκαλίαν μεταβαίνει κατόπιν εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν ἄλλως λεγόντων, οὓς διαιρεῖ εἰς δύο τάξεις ἤτοι εἰς τοὺς δοξάζοντας μόνον τὸ σωματικόν, καὶ εἰς τοὺς ἀντιφερομένους πρὸς τούτους, οἵτινες ἀ μάλα εὐλαβῶς ἄνωθεν ἐξ ἀόρατου ποθὲν ἀμύνονται, νοητὰ ἄττα καὶ ἀσώματα εἶδη βιαζόμενοι τὴν ἀληθινὴν οὐσίαν εἶναι· τὰ δὲ ἐκείνων σώματα καὶ τὴν λεγομένην ὑπ' αὐτῶν ἀλήθειαν κατὰ σμικρὰ διάθραύοντες ἐν τοῖς λόγοις γένεσιν ἀντ' οὐσίας φερομένην τινὰ προσαγορεύουσιν. »). Ἄλλ' ἡ θεωρία αὕτη τῶν Μεγαρικῶν δὲν εἶναι καὶ αὕτη εἰμὴ ἐφαρμογὴ τῆς Σωκρατικῆς διδασκαλίας περὶ τῶν ἐννοιῶν καὶ τῆς γνώσεως ἐπὶ τῆς Ἐλεατικῆς ἐποψίας τοῦ ἀπολύτου ὄντος. Μετὰ δὲ τῆς Ἐλεατικῆς φιλοσοφίας συσχετίζεται ἡ Μεγαρικὴ, ἐφ' ὅσον τὸ ἀγαθὸν δι' οὗ ὁ Σωκράτης ἐξέφραζε τὴν ἐνότητα τοῦ ἠθικοῦ σκοποῦ ἔχει καὶ ὄντολογικὴν ἐννοιαν κατὰ τὸν Εὐκλείδην, σημαῖνον τὸ ἴσον ἑαυτῷ, ὃν ἄνευ γενέσεως καὶ μεταβολῆς, τὸ δὲ πρὸς τοῦτο ἀντίθετον, τὸ μὴ ἀγαθόν, εἶναι καὶ τὸ μὴ ὄν (1). Ἐπειδὴ λοιπὸν τὸ ἀγαθὸν ταυτίζεται μετὰ τοῦ καθαρῶ ὄντος τῶν Ἐλεατῶν, ἔχει τὴν αὐτὴν ἀποκλειστικὴν σχέσιν, οἷαν τὸ ὄν πρὸς τὴν πληθὺν τῶν φαινομένων, διὰ τοῦτο οἱ Μεγαρικοὶ κατεπολέμουν τὸ δυνατόν τῆς κινήσεως μὲ ἐπιχειρήματα ὅμοια πρὸς τὰ τοῦ Ζήνωνος. Ἡ Μεγαρικὴ οὖν σχολὴ κατὰ τὴν περαιτέρω αὐτῆς ἀνάπτυξιν ἔλαβεν, ὡς ἡ Ἐλεατικὴ, ἀρνητικῶς διαλεκτικὴν διεύθυνσιν. Ἀρνούμενη πᾶσαν συγκεκριμένην ὑπαρξιν καὶ γνῶσιν ὤφειλε νὰ καταστήσῃ εἰς σοφιστικὰ ἐξαγόμενα. Οἱ πλείστοι τῶν

(1) Διογ. 11, 106. «Τὰ δ' ἀντικείμενα τῷ ἀγαθῷ ἀνήρει Εὐκλείδης μὴ εἶναι φάσκων.»

μετὰ ταῦτα Μεγαρικῶν κατέστησαν ὀνομαστοὶ μόνον διὰ τινὰ σοφίσματα, ἅτινα τείνουσιν ὅπως ἐνδείξωσιν ὅτι τὰ αἰσθητικὰ ὄντα, αἱ δοξασίαι καὶ αἱ γνώσεις εἶναι ἀπατηλὰ φαινόμενα οὐδεμίαν ἔχοντα ὑπόστασιν καὶ ἀλήθειαν, διὸ καὶ ἐπεκλήθησαν Ἐριστικοὶ καὶ Διαλεκτικοί. Τὰ σοφίσματα δὲ ταῦτα ἀποδίδονται κυρίως εἰς τὸν Εὐβουλίδην τὸν Μιλήσιον, μαθητὴν τοῦ Εὐκλείδου (Δ. Λ. 11, 108). Ἴδου ἐκ τῶν σωζομένων τινὰ παραδείγματα.

α. Ὁ ψευδόμενος. Ὁμολογῶν τις ὅτι ψεύδεται, ψεύδεται ἢ ἀληθεύει; (1) Ἀπαιτεῖται ἀπλή ἀπόκρισις, ναὶ ἢ οὐ. Ἐάν ἀποκριθῆ ὅτι λέγει τὴν ἀλήθειαν, τοῦτο ἀντιφάσκει πρὸς τὸ ἐμπεριεχόμενον τοῦ λόγου τούτου, διότι ὁμολογεῖ ὅτι ψεύδεται. Ἐνῶ καταφάσκει ὅτι ψεύδεται λέγει βέβαια τὴν ἀλήθειαν, ἐπομένως δὲν ψεύδεται καὶ ψεύδεται. Χρύσιππος ὁ περιώνυμος Στωϊκὸς ἔγραψε περὶ τούτου ἕξ βιβλία (Δ. Λ. XII, 196). Ἄλλος τις Φιλήτας ὁ Κῶος ἀπέθανεν ἀπὸ φθίσειν, ἣν ὑπέστη ἕνεκεν τῆς ἐντόνου μελέτης πρὸς λύσιν τοῦ σοφίσματος τούτου (Ἀθην. IX, σ. 401. Σουΐδας ἰδ. Φιλητᾶς Γ. III.).

β. Ὁ λαθάνων καὶ ἡ Ἡλέκτρα διὰ τοῦ σοφίσματος τούτου τίθεται ἡ ἀντίφασις, ὅτι γινώσκεται τις ἐνταύτῳ καὶ δὲν γινώσκεται. Ἐρωτᾶται τις γινώσκεις τὸν πατέρα σου; Ἀποκρίνεται, Ναί. Ἐρωτᾶται δὲ κατόπιν γινώσκεις τοῦτον τὸν κρυπτόμενον ὑπὸ τὸ κάλυμμα;—Ὁχι—Ἄλλ' εἶναι ὁ πατήρ σου, ἄρα δὲν γινώσκεις τὸν πατέρα σου. Οὕτω καὶ ἡ Ἡλέκτρα ἐγίνωσκε τὸν ἀδελφόν της Ὀρέστην, ὅστις ἴστατο ἐνώπιόν της, ἢ ὄχι; ἡ ἀπόκρισις εἶναι ἡ αὐτή· ἐγίνωσκεν ἐν τῇ διανοίᾳ της τὸν ἀδελφόν της, ἀλλὰ σὺναμα δὲν ἐγίνωσκε τὸν ἰστάμενον ἐνώπιόν της ἄγνωστον.

γ. Ἡ κερατίνη ὅτι δὲν ἀπώλεσας τὸ ἔχεις· ἀλλὰ κέρατα δὲν ἀπώλεσας, ἄρα τὰ ἔχεις.

δ. Ὁ Σωρείτης ἢ ὑπὸ ἄλλην μορφήν ὁ Φαλακρός. Εἰς κόκκος δὲν ἀποτελεῖ σωρὸν καὶ ὅμως ἀποτελεῖται σωρὸς ἐφ' ὅσον ἀλλεπαλλήλως προσθέτει τις ἕνα κόκκον εἰς ἄλλον, (ἄρνησις τῶν ποσοτικῶν διακρίσεων).

Εἰς ἐκ τῶν ὀνομαστοτέρων Ἐριστικῶν εἶναι Στίλπων ὁ Μεγαρεύς. Ὁ Διογένης ἱστορεῖ ὅτι ἐγένετο δεινότατος Ἐριστικός. Τοσοῦτον δὲ ὑπερέβη ἅπαντας εἰς τὴν δεινότητα τοῦ λόγου, ὥστε ἅπασα ἡ Ἑλλὰς ἀφορῶσα εἰς αὐτὸν ὀλίγον ἐδέησε μεγαρίσαι. Ἐζήσεν εἰς τὴν ἐποχὴν Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου (Ὀλ. 114. 1. = 324 π. X.).

Πρῶτος ὁ Διογένης ἀναφέρει τὴν ῥῆσιν ταύτην τοῦ Στίλπωνος ὡς πρὸς τὴν ἀντίθεσιν τοῦ ἀτομικοῦ τούτου καὶ τοῦ γενικοῦ. Ὅστις λέγει ὅτι ὑπάρχει ἄνθρωπος, λέγει μηδένα· διότι δὲν λέγει οὔτε τοῦτον οὔτε ἐκεῖνον· διότι διατί μᾶλλον τοῦτον ἢ ἐκεῖνον; Οὔτε ἄρα τοῦτον.

(1) Cicero. Acad. IV, 29. de divinatione 11, 4.